

ПРОЕКТУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку суспільства характеризується стійкими закономірностями суспільно-політичного, науково-технічного й морального порядку, серед яких можна виділити: зростання наукомістких виробництв, що потребують для ефективної роботи персоналу з фаховою освітою; інформаційний вибух, що приводить до збільшення обсягів інформації і потребує від фахівця здатності й навичок до самоосвіти, включення в систему безперервної освіти й підвищення кваліфікації; швидку зміну технологій, що викликає моральне старіння устаткування й вимагає від фахівця доброї фундаментальної підготовки й здатності швидко освоювати нові технології; пріоритетність наукових досліджень, що здійснюються на стику різних наук, успішність яких залежить від наявності глибоких і широких фундаментальних знань; комп'ютеризацію, що приводить до автоматизації як фізичної, так і розумової праці й, як наслідок, до зростання цінності творчої неалгоритмизованої діяльності й попиту на фахівців, здатних таку діяльність здійснювати.

Аналіз попередніх досліджень. Виникнення нових соціально-економічних відносин в Україні викликало необхідність перебудови не тільки всіх соціальних інститутів, але й такої важливої галузі як професійно-технічна освіта. Одним з важливих завдань реформування професійно-технічної освіти в Україні є підвищення її привабливості для потенційних інвесторів і соціальних партнерів та укріплення її зв'язку з ринком праці. Нині, як зауважують В. Кремень та В. Ільїн, виникає «нова антропосоціальна структура, обумовлена становленням нового способу розвитку людської цивілізації, яку по праву називають *техногенною*. Її характерні риси — самоорганізація, саморозвиток і креативне мислення» мають винятково важливе методологічне значення для педагогічної науки» [4, с. 3].

На думку академіка Н. Ничкало, «уміння протистояти новим викликам потребує прогностичності, інноваційності, високої професійності, глибокого бачення процесів, що відбуваються у нашому суспільстві на початку XXI століття. Лише в системній діяльності на всіх рівнях, органічній єдності професійно-педагогічної дії можна досягати того високого цивілізаційного рівня, якого потребує сучасна доба» [6, с. 8].

Домінуючою цінністю в суспільстві стає високий рівень професійної освіти працівників, обумовлений значним поширенням інформаційних технологій, що швидко оновлюються, та інтенсивним інформаційним обміном на міжнародному, державному і регіональному рівнях. Ці процеси визначають конкретні вимоги до рівня професійної компетентності фахівців різного рівня, що, в свою чергу, потребує відповідного змісту професійно-технічної освіти.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних основ проектування змісту професійно-технічної освіти на засадах компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Стратегічними напрямками розробки теорії педагогічного проектування є визначення прогностичних передбачень розвитку системи професійно-технічної освіти, утворення нової педагогічної системи проектування, розробка методологічних основ цієї системи, закономірностей і принципів її функціонування. Для розв'язання поставлених завдань вивчались питання взаємозв'язку науки і перспективних тенденцій розвитку економіки, виробництва, техніки, культури, ідеї інтеграції в науці, техніці, виробництві, ідеї інтенсифікації та індустріалізації

наукових досліджень у професійно-технічній освіті, питання інтеграції знань, технологізації наукових досліджень, питання розробки наукових концепцій розвитку сучасної професійно-технічної освіти на основі прогностичної функції педагогічної науки, розробки прогностичної моделі професійно мобільного кваліфікованого робітника, економіко-професійної і педагогічної прогностики підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, інноваційних процесів досягнення професіоналізму діяльності тощо.

Теорія педагогічного проектування повинна враховувати співвідношення соціальних, економічних, технічних, педагогічних прогнозів, вона повинна бути діалектично обґрунтованою і передбачати випереджальний розвиток професійно-педагогічних систем. Тому розроблення професійно-педагогічної концепції проектування змісту професійно-технічної освіти є актуальним завданням у сучасних умовах групування професій, динамічності змісту освіти, проектування інтенсивних освітніх систем, механізмів їх реалізації в педагогічній практиці.

Вплив закономірностей суспільно-політичного, науково-технічного й морального порядку на професійно-технічну освіту виокремлює такі тенденції її розвитку, як: фундаменталізація (поглиблення й розширення фундаментальної підготовки при скороченні загальних і обов'язкових дисциплін за рахунок ретельного відбору матеріалу, системного підходу до змісту й виділення його основних інваріантів); індивідуалізація (збільшення кількості факультативних курсів за вибором учня, впровадження навчання за індивідуальними планами з урахуванням індивідуальних потреб, інтересів, схильностей, здатностей учнів при виборі форм і методів навчання); гуманізація й гуманітаризація (орієнтація на розвиток особистості професіонала, адже «підготовка «технарів» високого рівня без гуманітарних знань і «ліриків» без природничо-наукової бази стає неможливою») [2, с. 6].

У педагогічній науці поширені три концепції змісту освіти [3]. Перша абсолютизує роль науки в системі культури людського суспільства, однак при цьому залишається осторонь низка важливих якостей особистості, формування яких має бути неодмінною характеристикою фундаментальної освіти (наприклад, здатність до самостійної творчості). Прихильники другої концепції представляють зміст як сукупність знань, умінь та навичок, які мають бути засвоєні учнями. Характер цих ЗУНів не розкривається, що робить це визначення зручним для людей з різними поглядами. Фундаментальність освіти як явище в цьому розумінні потребує уточнення. З одного боку, фундаментальна освіта передбачає поглиблену підготовку з певного напрямку, вивчення складного кола питань з основних галузей науки, тобто «освіта вглиб». З іншого боку, фундаментальна освіта є поєднанням різнобічного гуманітарного й природничо-наукового знання на основі вивчення певного кола питань з основних галузей знань як напрямку науки, так і загальноосвітніх дисциплін, без яких немислима інтелігентна людина, тобто «освіта вшир». До фундаментальних дисциплін науковці відносять науки, основні визначення яких, поняття й закони первинні, не є наслідками інших наук. Третя концепція розглядає зміст освіти «як педагогічно адаптований соціальний досвід людства ізоморфний людській культурі у всій її структурній повноті» [10, с. 3-4].

Як зауважує В. Краєвський, зміст освіти повинен включати, крім «готових» знань і досвіду здійснення діяльності за стандартом, за зразком, також і досвід творчої діяльності, і досвід емоційно-ціннісних відносин [3]. За нинішніх умов професійно-технічні навчальні заклади повинні перейти до підготовки такого кваліфікованого робітника, який був би здатний до професійної мобільності і до «вибудовування своєї життєдіяльності». А тому значно зростає роль фундаментальних знань і вмінь, що дають змогу фахівцеві швидко переучуватися і якісно освоювати нові виробничі й технологічні процеси. У результаті, фундаменталізація змісту професійно-технічної освіти стає неодмінною й провідною умовою в системі підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Саме на її основі найбільш ефективно можуть бути сформовані такі якості майбутнього кваліфікованого

робітника сучасного виробництва, як професійна мобільність, здатність до постійного саморозвитку й самоосвіти, здатність до гнучкого мислення тощо.

Незаперечною умовою підвищення ефективності системи професійно-технічної освіти є її безперервне самооновлення. У комплексі необхідних тепер для професійно-технічної освіти змін особливий акцент робиться на оновленні її змісту на основі компетентнісного підходу. Зауважимо, що це не самоціль, а один із ключових елементів зміни системи професійно-технічної освіти, який разом з іншими її принциповими змінами, дозволить підняти систему професійно-технічної освіти на рівень, що відповідає європейським і світовим стандартам підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Тому питання проектування змісту професійно-технічної освіти набувають особливої актуальності в контексті реформування системи професійно-технічної освіти.

Педагогічне проектування є складним самостійним явищем, розуміння якого неможливе без звернення до технічних і гуманітарних витоків, традицій і сучасних досягнень педагогіки, що у свою чергу визначає його методологію і перспективи подальшого розвитку. Загальна теорія проектування складається зі знань по визначенню методів діяльності і технологій її організації, організації способів взаємодії при створенні різних конструкцій з розв'язання соціальних проблем. Педагогічне проектування має технічні корені (інженерія, архітектурне будівництво, машинобудування тощо).

Слово «проектування» походить від слова «проект», відомого в українській мові з початку XVIII століття і виходить з латинського «*proiectus*», що означає «витягування», «витягнуте положення», в перекладі з латинської «проект» означає «кинутий вперед», тобто задум у вигляді прообразу об'єкту. Наукове осмислення процесу і результатів проектування як спеціального виду діяльності почалося на рубежі XX-XXI ст., до цього часу складається специфічна рефлексія і діяльність проектування, розгорнута проектна термінологія.

Основоположниками проектної парадигми в педагогіці є видатні педагоги 20-х-30-х років XX століття, зокрема А. Макаренко, які виступили в ролі конструкторів нової педагогіки. Усе краще в людині, формування сильної, багатой натури необхідно спеціальним чином проектувати, адже до наступного покоління будуть висунуті дещо змінені вимоги, причому зміни ці вноситимуться поступово у міру зростання і вдосконалення усього громадського життя [5]. На сучасному етапі в педагогічному проектуванні людина виступає як результат системи навчання і виховання, що має усі ті властивості і якості, які закладаються в нього цими процесами.

Нині головний акцент робиться на якість, перехід від знанневоцентристського до «компетентнісного» підходу, орієнтованого на результат, коли «навчальний процес максимально зорієнтований на врахування індивідуальних здібностей, особливостей і відповідних життєвих планів» кожного учня [8, с. 69]. Компетентнісний підхід пов'язаний з підготовкою до майбутніх змін при переході на нові стандарти в системі професійно-технічної освіти. Донедавна феномен компетентність пов'язувався винятково із професійною компетентністю. Лише наприкінці XX століття вперше з'являється новий термін «ключові компетентності», які, на думку авторів «Стратегії модернізації змісту загальної освіти», повинні бути покладені в основу оновленого змісту професійно-технічної освіти. Оскільки компетентність учня об'єднує в собі інтелектуальну і навичкову складові, то з огляду на це дефініцією поняття «компетентність» є засвоєний зміст освіти для розв'язання практичних і пізнавальних ціннісно-орієнтованих, а також комунікативних (загалом — життєвих) завдань [9].

Результати досліджень свідчать, що для успішної професійної діяльності випускників ПТНЗ, у них повинні бути сформовані ключові і професійні компетенції. Для їх формування необхідно обирати таку технологію навчання, за якої учні більшу частину часу працювали б самостійно і вчилися планування, організації, самоконтролю і оцінки своїх дій і діяльності загалом [1]. Однією із таких технологій є модульна. Використання модульного підходу до проектування змісту професійно-технічної освіти, основу якого

становить активна навчально-пізнавальна діяльність учнів, дає можливість індивідуалізувати темп оволодіння знаннями.

Ураховуючи те, що за своєю суттю підготовка кваліфікованого робітника повинна мати випереджувальний характер по відношенню до виробничих процесів, що діють, її головним орієнтиром повинна стати професійна компетентність, яка передбачає поєднання фундаментальної технічної підготовки з урахуванням сучасних новацій, розвинену розумову діяльність і здатність до самовдосконалення, саморозвитку після закінчення професійно-технічного навчального закладу. Зауважимо, що у системі професійно-технічної освіти основною проблемою є не засвоєння величезного обсягу знань, що поступово збільшується, а проблема набуття, створення, виробництва унікального знання, в якому назріла особистісна потреба та формування професійних умінь і навичок. Тобто освіта такого роду стає способом інформаційного обміну, який здійснюється на кожному етапі життєдіяльності особи впродовж усього життя.

За допомогою прогнозування і наступного проектування змісту професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу повинна бути створена ідеальна модель майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, яка за допомогою системи освіти буде впроваджена в практику. Розглянемо модель професійно мобільного кваліфікованого робітника з позиції вимог сучасного ринку праці, а також можливість реалізації цих вимог у сучасному освітньому стандарті. Аналіз досліджень щодо змісту моделі фахівця, її структурних компонентів свідчить, що вони мають подібні елементи. У структурі діяльності фахівця науковці виділяють такі сторони: функціональну (аналіз структури діяльності), предметну (аналіз знань та умінь) і особистісну (специфічні соціальні і психологічні якості). Серед вимог, що висуваються до професійно мобільного кваліфікованого робітника, виділяють такі: *особистісна компетентність* — сукупність компетенцій, що стосуються особистості (набір характерних якостей окремої особистості): ініціативність, впевненість у собі, здатність до творчості, здатність пристосовуватися до середовища, що змінюється, готовність до ризику та ін.; *професійна компетентність* — сукупність компетенцій людини, що стосуються її професії (здатність до виконання роботи): знання, уміння і досвід, якими вона володіє у своїй професії; *соціальна компетентність* — сукупність компетенцій людини, що стосуються її соціального життя (вміння жити і працювати в соціумі, комунікабельність, здатність вживатися / працювати з іншими людьми, здатність переборювати конфлікти, здатність до самоорганізації), постановка і досягнення цілей, прийняття рішень та ін.; *особливі переваги особистості, USP особистості* — характерні риси, переваги особистості, які роблять її унікальною і можуть бути корисні, цікаві, наприклад, роботодавцю. Отже, серед вимог, що висуваються до майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, нами було виокремлено такі загальні спільні компоненти, які створили основу моделі професійно мобільного кваліфікованого робітника: вимоги до професійно мобільного кваліфікованого робітника, пов'язані з виробничими та посадовими обов'язками; знання і вміння, необхідні професійно мобільному кваліфікованому робітнику як професіоналу; особистісні якості, що забезпечують ефективність діяльності та професійну мобільність.

У зв'язку з чим, можна виділити три основні функції проектування змісту професійно-технічної освіти: прогностична, пов'язана з визначенням майбутнього стану професійно-технічної освіти на основі синтезу науки, техніки, виробництва; соціологічна, пов'язана з проектуванням особистісно і професійно-значимих якостей особистості, її норм і ціннісних орієнтацій на основі прогностичної моделі кваліфікованого робітника; професійна, пов'язана з проектуванням змісту професійно-технічної освіти, стандартів, навчальних планів і програм на основі прогнозування змін змісту праці, трудових процесів, інтеграції професій тощо.

Висновок. Таким чином, методологічними основами проектування змісту професійно-технічної освіти є взаємодія та зв'язок фундаментальних наукових підходів до

вивчення проблеми: *системний підхід* дає можливість розглядати зміст професійно-технічної освіти з позицій цілісності, взаємовпливу і взаємозумовленості його компонентів, виявити його структуру, особливості організації та механізми його оновлення; *функціональний* спрямований на визначення та диференціацію функцій суб'єктів навчально-виробничого процесу, спрямованого на підготовку майбутніх професійно мобільних кваліфікованих робітників; *синергетичний* забезпечує адаптацію дидактичних аспектів ідей синергетики в зміст професійно-технічної освіти, їх творчого використання у моделюванні, управлінні навчально-виробничим процесом та прогнозуванні розвитку освітніх систем; *компетентнісний* передбачає застосування конструктивних: компетентностей, компетенцій та метапрофесійних якостей; *аксіологічний* уможливорює підпорядкування змісту навчання майбутніх кваліфікованих робітників формуванню у них якостей, необхідних для виконання виробничих завдань та професійного розвитку особистості; *полісуб'єктний* передбачає єдність особистісно орієнтованого та діяльнісного аспектів у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників і відображає сутність гуманістичної психології і педагогіки; дає можливість розглядати професійну підготовку майбутнього кваліфікованого робітника як результат цілеспрямованого професійного навчання, як спосіб професійної самореалізації особистості; *культурологічний* дає можливість розглядати підготовку кваліфікованих робітників до професійної діяльності як інтеграцію особистісного, інтелектуального і професійного зростання, формування елементів професійної культури, що створює умови для відповідного самовизначення та самореалізації особистості.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на проектування змісту професійно-технічної освіти з урахуванням визначених методологічних підходів.

Література:

1. Гетманская А.А. Формирование ключевых компетенций у учащихся [Электронный ресурс] / Анастасия Александровна Гетманская. — Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/213541/>. — Заголовок с экрана.
2. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти — потреба часу / Семен Гончаренко // Проф.-техн. освіта. — 2005. — №1. — С.5-6.
3. Краевский В.В. Общие основы педагогики : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Владимир Викторович Краевский. — М. : Академия, 2003. — 255с. — (Высшее профессиональное образование).
4. Кремень В.Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн ; Національна академія педагогічних наук України. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 368 с.
5. Макаренко А.С. Опыт методики работы детской трудовой колонии [Электронный ресурс] / Антон Семенович Макаренко // Педагогические сочинения: В 8 т., Т.1 — М. : Педагогика, 1983. — Режим доступа: http://ruslit.traumlibrary.net/book/makarenko-ss08-01/makarenko-ss08-01.html#work_001007. — Заголовок с экрана.
6. Ничкало Н.Г. Соціальне партнерство — загальнодержавна справа / Нелля Григорівна Ничкало // Соціальне партнерство як інструмент оновлення змісту професійно-технічної освіти. — Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кривий Ріг, 11–12 квітня 2013р. — С.8-11.
7. Симончук Е. Рабочий класс в Украине : хроника потерь / Елена Симончук // Социология : теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 4. — С.5-25.
8. Стратегія інноваційного розвитку України 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд. Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, В.Г. Чижевський, М.М. Шевченко.- К.: Парламентське вид-во, 2009.-632 с.
8. Стратегия модернизации содержания общего образования // Управление школой. — 2001. — №30. — С. 2-16.
9. Тестов В.А. Фундаментальность образования: современные подходы / В.А. Тестов // Педагогика. — 2006. — № 4. — С. 3-9.

Обґрунтовано необхідність проектування змісту професійно-технічної освіти на підставі сучасних вимог до підготовки кваліфікованих робітників. Розкрито методологічний підхід, теоретичні основи та стратегічні напрями розробки теорії педагогічного проектування змісту професійно-технічної освіти. Визначено методологічні основи проектування змісту професійно-технічної освіти.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, проектування, зміст, компетенції, готовність.

Обоснована необходимость проектирования содержания профессионально-технического образования на основании современных требований к подготовке квалифицированных рабочих. Раскрыт методологический подход, теоретические основы и стратегические направления разработки теории педагогического проектирования содержания профессионально-технического образования. Определены методологические основы проектирования содержания профессионально-технического образования.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, проектирование, содержание, компетенции, готовность.

The necessity of planning of maintenance of vocational education is reasonable on the basis of modern requirements to preparation of skilled workers. Methodological approach, theoretical bases and strategic directions of development of theory of the pedagogical planning of maintenance of vocational education, is exposed. Methodological bases of planning of maintenance of vocational education.

Key words: vocational education, planning, maintenance, competences, readiness.